

K USTAVOVÁNÍ STUDIA MÉDIÍ V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ / ON FORMING ACADEMIC STUDY OF THE MEDIA BETWEEN THE WARS

Jan Jiráček, Barbara Köpplová

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika.

The text considers the state of media studies in late 1920s and early 1930s in former Czechoslovakia. The decades between two world wars were quite fruitful period in the history of Czech reflections on the media, press and journalism. A new academic journal *Duch novin* [The Spirit of Newspapers] was established in 1928 and was published for four years. The representatives of the journal put together an informal circle and claimed the need of establishing a new field of sociological studies of newspaper and journalism. The text offers some interpretation of the founding ideas on which the field supposed to be based on.

Keywords: periodical press, newspapers, journalism, media studies, *Duch novin* journal

Jedním z výrazných rysů uvažování o společnosti a jejích proměnách v procesu modernizace je i zájem o komunikační nástroje moderních společností. Studium médií je díky tomuto zájmu dnes pevnou, dynamicky se rozvíjející a vnitřně tematicky, konceptuálně i metodologicky diferencovanou součástí humanitních i sociálněvědních studií v podstatě po celém světě. Obory věnující se masovým médiím, mediální komunikaci, tzv. novým médiím, žurnalistice, periodickému tisku, vysílacím médiím apod. se staly standardní součástí univerzitních studijních plánů, kurzy seznamující se základy a aktuálními poznatky těchto oborů jsou běžnou součástí profesní i univerzitní přípravy mediálních profesionálů od novinářů po pracovníky marketingu, jako součást všeobecného vzdělání se dovednosti a poznatky nutné ke zvládnutí života s médii stávají součástí osnov či jiné pedagogické dokumentace základních a středních škol (a dokonce i předškolní výchovy). Také v českém prostředí je možné najít v nabídce univerzitních oborů mediální studia kurzy věnované dějinám médií a základům studia médií jsou běžnou součástí univerzitní i jiné pomaturitní přípravy novinářů a dalších mediálních profesionálů a mediální výchova se stala jednou z inovací, které na počátku nového století přinesla kurikulární reforma základního a gymnaziálního vzdělávání.

Rozvinutý a vnitřně diferencovaný zájem o studium médií se formoval postupně na půdě jiných oborů a soustředil se zprvu především na periodický tisk, resp. žurnalistiku. Počátky systematického rozvoje tohoto tématu humanitního a sociálněvědního zkoumání zpravidla klademe na pře-

lom 19. a 20. století (první veřejné přednášky o potřebě novinovědy – Zeitungswissenschaft – na evropském kontinentu bývají připisovány německému ekonomovi Karlu Bücherovi a spojovány s jeho působením v dnešním Tartu a v Basileji v 80. letech 19. století) a do první třetiny 20. století.¹ Volání po ustavení novinovědního oboru se tedy objevuje ve stejnou dobu, kdy se začínají rozvíjet kurzy pro novináře, a zřejmě souvisí nejen s touhou pochopit roli novinářství ve společnosti, ale také s potřebou posílit tyto kurzy. Téma novin a novinářství se proto objevuje v pracích zaměřených na politické dějiny, historii literatury, později také v jazykovědných studiích, ekonomických úvahách i sociologických a politologických textech.

V první třetině 20. století již byl tisk jako socializační faktor, nástroj politické komunikace, projev národní emancipace či modernosti a instituce politického a kulturního života do té míry tematizován v historiografii, sociologii či studiu národohospodářském a politickém, že se začala intenzivněji projevovat potřeba budovat trvalejší prostor pro odborné diskuse o povaze, poslání a roli periodického tisku (a dalších médií, v té době především rozhlasu a filmu). Na řadě vysokoškolských pracovištích v Evropě i v zámoří byly – často především jako součást pomalu se rozvíjejícího novinářského vzdělávání – otevírány kurzy věnující se dějinám tisku a žurnalistiky, řízení redakce či pokusům o ustavení sociologie novin.

Tyto pokusy mohly navázat a také skutečně navazovaly na starší práce z různých oborů, které se tisku a novinářství z perspektivy svých oborů věnovaly, ať to bylo v již zmíně-

¹ Děje se tak i přesto, že součástí tohoto rozvoje bylo i hledání vlastních starších kořenů a východisek a sestavování vlastní minulosti oboru. Součástí této minulosti bývají např. úvahy J. A. Komenského o využití novin ve výuce či o roli novinářů ve společnosti z první třetiny 17. století, ale také soupisy periodik v národních jazycích v 18. a 19. století, práce z dějin tisku či později první pokusy o vzdělávání novinářů z poslední čtvrtiny 19. století a výzvy k systematickému zkoumání novin a novinářů v rámci rozvoje moderní sociologie, jak zazněly například v úvahách Maxe Webera (a v českém prostředí například v pracích T. G. Masaryka).

né historiografii, literární vědě, jazykovědě či psychologii. Jednotlivá jazyková prostředí v té době již disponovala celou řadou prací věnujících se novinářství a roli médií a jednotlivé tradice přístupu ke studiu médií se od sebe postupně začaly odlišovat. S jistou dávkou zjednodušení můžeme konstatovat, že do 40. let 20. století se zformovala přinejmenším tři rozdílná, ale vzájemně se prostupující pojetí uplatňující se v různých geografických prostředích: empiricko-behaviorální, kriticko-historické a filozofické. Empiricko-behaviorální přístup, založený na kvantifikujících metodách výzkumu a deskriptivismu byl typický pro americké prostředí, jeho kořeny je možné hledat v práci osobností spojených s chicagskou školou (především s Johnem Deweyem a Georgem Herbertem Meadem, resp. jeho prací *Mind, self and society* z roku 1934, Mead 1997, a studiem propagandy Harolda D. Lasswella *Propaganda Technique in the World War* z roku 1927, Lasswell 1971) a dodnes studium médií do značné míry ovlivňuje. Vedle toho je nepochybně třeba také připomenout práci Edwarda L. Bernays *CrySTALLIZING public opinion* z roku 1923, jednu z nejúspěšnějších publikací k tématu public relations (Bernays 1923). Naším záměrem však není vytvářet bibliografii všech odborných mediálních publikací, nýbrž jen poukázat na kořeny dnešních mediálních studií.

Poněkud odlišným směrem se vydala Evropa – zvláště v německém a britském prostředí se (byť s důrazem na pozitivně empirický základ bádání) uplatnil více přístup kriticko-historický vyrůstající ze zájmu politických a literárních dějin o noviny a opírající se o rozvíjející se sociálněvědní obory, především sociologii a psychologii. Kriticko-historický přístup se ve 20. a 30. letech v německém prostředí zhodnotil především v pracích představitelů frankfurtské školy, ale také v institucionálním rozvoji novinářského vzdělávání a s ním spojeného budování novinovědy především na univerzitě v Lipsku (od roku 1916). Tomu ale předcházela dlouhá tradice postupně se konstituujícího zájmu o novinářství (Kaspar von Stieler publikoval svou práci *Zeitungs Lust und Nutz* v Hamburku v roce 1695, Joachim von Schwarzkopf text *Über Zeitungen* přesně o sto let později), dějiny žurnalistiky (*Gesichte des Journalism* Roberta Eduarda Prutze vyšly v roce 1845) a vztah tisku a společnosti, zvláště vliv novin na veřejné mínění (Heinrich Wuttke vydal *Die deutschen Zeitschriften und die Entstehung der öffentlichen Meinung* v roce 1875). Ani kontinentální Evropa ale nebyla v přístupu k médiím jednotná – frankofonní oblast inklinovala k filozofickému výkladu médií (viz např. Baudrillard 1862). V průběhu 19. století se začíná téma tisku stávat předmětem odborného přístupu rovněž v Anglii. Uveďme si alespoň dvoudílnou práci Fredericka Knighta Hunta nazvanou příznačně *The Fourth Estate Contributions Towards a History of Newspapers, and of the Liberty of the Press* z roku 1850. (K tomu je třeba přičíst, že v jednotlivých částech světa se reflexe existence médií a jejich vlivu rozvíjela nejen jako předmět vědeckého zájmu, ale také jako téma aktuální publicistiky, memoárové literatury apod.)

V zásadě se ale tyto tři přístupy nelišily ve strukturaci studia médií – tedy vědomím, že se jedná na jedné straně o historická studia (dějiny tisku, dějiny žurnalistiky) a na druhé straně o teoretická studia, která buď přispívají k poznání fungování společnosti, psychických procesů apod., nebo v aplikované podobě oslovují praxi a slouží ku zkvalitnění mediální produkce, zlepšení práce novinářů či posílení kritického nadhledu nad novinami u čtenářů. A tak kupříkladu americká věda o médiích (i když si tak neříkala) se mohla při hledání svých kořenů opřít například o *History of Printing in America* od Isaiaha Thomase a Marcuse McCorisona (1810), v níž autoři nabídli i soupis tehdejších novin. Na Thomase a McCorisona navázala během následujících téměř sto třiceti let celá řada dalších autorů, aby jejich studie dovolily vzniknout velkým syntetizujícím historickým pracím, jako byla např. *History of American Magazines* Franka Luthera Motta (1938). Spíše na hraně mezi filozofickým a publicistickým přístupem stojí známá práce Waltera Lippmanna *Public Opinion* (1922).

Kolem poloviny 20. let pak můžeme zaznamenat další kvalitativní posun v ustavování studia médií – vznik prvních odborných časopisů zaměřených na tuto problematiku. V Německu vznikl časopis *Zeitungswissenschaft* (první ročník 1927), ve Švýcarsku časopis *Die Presse* (první ročník 1927), v USA *Journalism Quarterly* (první ročník 1924, titul vychází od roku 1995 pod názvem *Mass Communication and Journalism Quarterly*), připomenout je třeba také časopis *Public Opinion Quarterly*, založený v roce 1937.²

Souběžný vývoj školících a vzdělávacích pracovišť pro budoucí i stávající novináře, masivní nárůst knižní produkce věnující se médiím, živý publicistický zájem o tisk a novinářství a snahy o tematizaci mediální (především žurnalistické) problematiky v řadě humanitních a sociálněvědních oborů – a to jak v badatelské, tak v přednáškové činnosti – vytvářely fakticky prostor, v němž se z inspirací studií historických, literárněvědných, sociologických, lingvistických i ekonomických začala formovat představa o potřebě založení svébytného oboru, který by se mediální problematice věnoval.

Zvláště ustavování odborných periodik je možné považovat za projev etablování médií a žurnalistiky jako plnohodnotného tématu humanitního a sociálněvědního studia se zřetelným směřováním k oborové emancipaci – k požadavku na ustavení samostatné disciplíny, jež by se médiím věnovala. V tomto příspěvku chceme připomenout, jak se – v podstatě souběžně s vývojem ve výše zmíněných zemích – začal odborný a kritický zájem o média ustavovat v českém prostředí.

Tematizace periodického tisku a žurnalistiky v českém prostředí

V českém prostředí se tematizace periodického tisku a žurnalistiky odehrávala v zásadě velmi podobně jako ve výše zmíněných zemích. Uvažování o médiích (pomineme-li příležitostné zmínky v pracích Komenského či Jana Erazima Wocela) se formuje v počáteční fázi především v rámci ustavujícího se historického studia (první dějiny tisku u nás

² Po druhé světové válce, s potřebou rozvíjení komunikačních a mediálních oborů, se zakládají ve většině zemí podobné odborné časopisy, které se postupem rozvoje oboru začínají tematicky diferencovat.

vydal v roce 1803 německy, respektive v roce 1814 česky, strahovský knihovník Jan Bohumír Dlabáč, 1758–1820, pod názvem *Nachricht von den in böhmischer Sprache verfassten und herausgegebenen Zeitungen*) a v kontextu emancipace českého národního živlu v rovině úvah o významu tisku pro českou státnost, popřípadě pro českojazyčné národní sebeuvědomování. V roce 1887 se v práci T. G. Masaryka *Pokus o konkrétní logiku (Versuch einer concreten Logik)* objevil požadavek na ustavení disciplíny, která by se v rámci zkoumání intelektuální organizace společnosti mimo jiné věnovala studiu novin: „...konečně by se také měla konstituovat disciplína, která by nás poučovala o intelektuální – vědecké a umělecké – vzdělávací soustavě, která by také pojednávala in concreto o intelektuální organizaci společnosti – škole, písemnictví, žurnalistice atd. ...“ (Masaryk 1887:156). Zhruba ve stejné době jsou položeny základy novinářského vzdělávání v podobě prvních profesně orientovaných kurzů a ty svým způsobem posilují zájem i o odbornou a kritickou reflexi tisku a jeho společenské role, psychologického účinku, politické úlohy apod. Výsledkem je vznik kollegia o novinářství na Masarykově univerzitě v Brně, tedy první vysokoškolské studium žurnalistiky jako předmětu odborného zájmu (k vývoji novinářského vzdělávání v českém prostředí viz například Jirák, Köpplová 1995, 2006).

V desátých a dvacátých letech 20. století začaly již i u nás vycházet první ucelenější monografické práce věnující se novinám a žurnalistice. Mezi jinými v roce 1913 vydal Karel Hoch v edici Duch a Svět nakladatelství F. Topiče drobnou publikaci *Noviny*. V ní se snaží vyrovnat s existencí novin – „*papírovým přílivem*“, jak sám říká (Hoch 1913:5) – jako fenoménem moderní doby. Všimá si přitom jak sociální povahy samotného produktu, tak technické stránky novinářské práce. V úvahovém, hodnotícím a částečně popisném textu nabízí celou řadu postřehů a soudů, které ani po téměř stu letech neztrácejí nic na své naléhavosti („*Největší význam mají dnes noviny pro bursu... Avšak noviny nejsou tu pouhým echem. Na kursy má vliv nabídka a poplatka sama, ale také zprávy, kterými při tom noviny na bursovní kalkulaci působí*...“ Hoch 1913:37).

Úvahový a osvětový charakter má publikace Rudolfa Kopeckého *Noviny a novináři* vydaná Nakladatelstvím Volné myšlenky v roce 1927. Autor se v ní – řečeno dnešním jazykem – snaží o posílení mediální gramotnosti³ čtenářů novin a připomíná, že „*knížka chce dáti informace o žurnalismu, jeho bolestech, nesnázích a problémech*“, která je „*psána pro čtenáře novin, nikoliv pro ty, kdož noviny tvoří*“ (Kopecký 1927:10). Podobně jako Hochův text vychází i Kopeckého knížka z určující představy o velké moci novin („*Čtenář věří, nechtěje věřit. Jeho vzpírání se připomíná odpor, jež klade účastník hypnotické produkce obratnému hypnotisérovi. Slabá povaha podlehne vždy*“ Kopecký 1927:17) a o možnosti i nutnosti čelit této moci kritickým porozuměním novinám jako sociálnímu faktu i výrobní organizaci vzpírající se intuitivnímu poznání. Velký důraz přitom kladou na přiblížení historické perspektivy, resp. na výklad vzniku a vývoje tisku po stránce politické, společenské, kulturní i technicko-organizační.

Další tituly zaměřené na noviny a žurnalistiku se objevily na počátku 30. let, mezi zajímavé jistě patří i drobná knížka Václava Chába *Jak se dělají noviny* z roku 1932, avšak připomeňme si jedny z nejméně významných, a to *Základní noviny* Alfreda Fuchse z roku 1931 a *Noviny, co jsou a jak se dělají* Jaroslava Koudelky vydané v roce 1932. Oba texty si podržely rovinu osvětově laděné reflexe s kritickým a poněkud moralizujícím tónem (u Fuchse obohacený o pokus o hlubší pohled do psychologie novinářského povolání). Zvláště Koudelkova práce respektuje potřebu vykládat současné sociální jevy v perspektivě jejich historického vývoje a svůj výklad vývoje tisku završuje důsledky vzniku tiskových koncentrů. Věnuje se také vybraným otázkám právní i sociologické povahy (kapitoly *Noviny v právu i neprávě* či *Ženy v novinách*) a kriticky přistupuje k soudobé novinářské produkci („*Brakový tisk je zneužitý a zneužívaný tisk. Jeho podstatou je neodpovědnost, demagogie a nekalá výdělečnost*“, komentuje autor podstatu bulvární žurnalistiky, Koudelka 1932:117).

Tituly, které jsme připomněli jako reprezentanty kritického myšlení o médiích (a k nimž by měly nepochybně patřit ještě přinejmenším stať Karla Čapka *Chvála novin* z roku 1925, zařazená v roce 1931 do souboru Marsyas, a mladší humoristicky laděný fejetonistický výklad *Jak se dělají noviny* z roku 1936, oba Čapek 1984, čtyři tituly vydané nákladem vydavatelství Ducha novin, např. stať Oskara Buttera *Noviny a zahraniční politika* z roku 1929, 7. díl *Československé vlastivědy* nazvaný *Písemnictví* z roku 1933 a další), se vyznačují osvětovým tónem opírajícím se o historizující výklad nebo vlastní profesní zkušenost, deklarovanou snahou přispět k rozkrytí mechanismů vzniku a působení novin a s tím často (ale ne vždy) spojeným kritickým tónem vztaheným k soudobé novinové produkci. Je nepochybné, že toto je myšlenkové pole, v němž se tematizovala média jako oblast historického a humanitního myšlení a předmět zájmu sociální teorie. Zmíněné tituly se současně staly konstitutivními pro ustavování oboru, který si kladl za cíl věnovat se studiu médií a který se – jak jsme připomněli výše – počal ustavovat jednak v kurzech určených novinářům, jednak jako téma sociologické a historické. Institucionalizace zájmu o média v podobě vysokoškolských kurzů a monografické produkce byla na přelomu 20. a 30. let doplněna významným prvkem konstituujícím diskurzivní pole odborného a kritického zájmu o média – vznikem školy, která se soustředila na soudobé společenské a politické otázky včetně politické a sociální role médií (*Svobodná škola politických nauk*, která toto kritérium splňuje, byla otevřena na jaře 1928), a založením odborného časopisu, který se měl na problematiku médií soustředit.

Kritický přístup k novinářství a periodickému tisku se pochopitelně projevoval v časopisecké produkci i dříve (např. v textech publikovaných v časopise *Čas*), teprve na sklonku 20. let 20. století ale dozrála situace ke vzniku prvního česky psaného časopisu zaměřeného výhradně na noviny a novinářství. S datací „*V Praze 25. ledna 1928*“ vyšlo první číslo časopisu *Duch novin* s podtitulem *Studium novin. Péče o novinářství. Umění číst noviny*. Po celou dobu existence časopisu byl jeho vydavatelem Oskar Butter, který

³ K pojmu mediální gramotnost viz např. Jirák 2004

také list spolu s Věnceslavem Švihovským redigoval. Časopis *Duch novin* se dočkal čtyř ročníků a naposledy vyšel s datací „prosinec 1931“ jako dvojčíslo 9–10 s podtitulem *Časopis pro studium novin*. V tomto dvojčísle Oskar Butter jako vydavatel titulu oznamuje, že revue *Duch novin* přestane vycházet, vysvětluje tuto skutečnost jednak tím, že pracovníci pobývá v zahraničí, jednak tím, že se vydávání nedaří zajistit finančně (*“Revue byla soukromým podnikem, jenž neměl státních podpor. její vydávání žádalo značných obětí ze strany obou redaktorů”*, *Duch novin* 1931:328). Současně Butter oznamuje, že tím neopouští práci *„v oboru vědeckého bádání o novinách“* a že v roce 1932 *„bude vědět o novinách věnována samostatná rubrika v Sociologické revui, kterou vydává sociologický seminář Masarykovy university v Brně“* (*Duch novin* 1931:382).

Než se ale relativně krátká historie prvního česky psaného odborného časopisu zaměřeného na studium médií uzavřela posledním dvojčíslem roku 1931, měl za sebou časopis tři roky plnohodnotné existence. Byl koncipován jako měsíčník vycházející vždy k 25. dni v měsíci (jedinou výjimku u tohoto pravidla představoval 30. červen 1929) s tím, že letní období řešil vydavatel pravidelně dvojčíslem (dvojčíslo 6–7 v roce 1929 a 7–8 v letech 1930 a 1931) a v roce 1930 také zahájil druhý ročník dvojčíslem 1–2 vydaným v únoru. Čtvrtý ročník už byl zřejmě poznamenán organizačními i finančními obtížemi, takže vyšly pouze čtyři svazky, a to dvojčíslo 1–2 (leden–únor), čtyřčíslo 3–6 (25. března) a dvojčísla 7–8 (říjen) a výše zmíněné prosincové 9–10. Snahou redaktorů bylo udržet a naplnit poměrně propracovanou strukturu časopisu s několika pravidelnými rubrikami. V úvodu jednotlivých čísel byly zveřejňovány zásadnější stati programového nebo výkladového charakteru, často přinášející i aktuality ze světa (v obsahu ročníků označované jako „Pověsečné články a úvahy“, resp. „Články“). Poměrně stabilní byly rubriky „Historický koutek“, „Bibliografie“, „Statistika“, „Hospodářský provoz“, „Pracovníci novinářského světa“ a „Novinářský film“. Pestrost rubrik dokázali redaktori udržet po všechny tři ročníky 1928–1939, teprve v posledním ročníku 1931 došlo k jejich redukci.

Struktura časopisu odpovídá ambici, s níž byl titul založen – snaze podpořit ustavení a rozvoj oboru, který by se soustavně věnoval studiu novin a novinářství a sloužil akademické obci, veřejnosti i profesionálům působícím v médiích k posilování povědomí o dějinách a soudobém rozvoji médií. V úvodní – programové – stati v prvním čísle časopisu se Oskar Butter hlásí k tomu, že odborné periodikum má ve vztahu k oboru významný organizační dopad, neboť *„časopis věnovaný novým, dosud málo zpracovaným problémům, pro něž teprve se budí vědecký zájem, jest prostředkem pro soustředování a sblížování pracovníků, jest pomůckou pro sbírání, evidenci a uchovávání materiálu, jest iniciátorem pro organisování a ekonomii příslušné práce“* (*Duch novin* 1928:2).

Duch novin byl od samého svého vzniku prodchnut zakladatelským étosem a řada publikovaných textů směřuje k podpoře ustavení oboru, který se bude studiu novin věnovat.

Představa o povaze a vnitřním uspořádání oboru jsou také zjevné a svědčí o tom, že v autorském kruhu *Duchu novin* byla otázka vědeckého studia novin živá a probíraná. Zásahu na tom nepochybně má skutečnost, že časopis zalo-

žily a naplňovaly osobnosti, které na potřebnost takového oboru narážely i v jiné své činnosti, především ve svém vysokoškolském působení, ať již v rámci sociologických studií (hlavně dva představitelé brněnské sociologie, Innocenc Arnošt Bláha, který v letním semestru 1926/27 otevřel cyklus přednášek nazvaný *Základy žurnalistiky*, a Emanuel Chalupný, jenž v zimním semestru následujícího roku vedl kurz *Sociologie žurnalistiky*) nebo ve *Svobodné škole politických nauk* (začátek vydávání časopisu přitom zahájení činnosti školy předcházela a v květnovém čísle roku 1928 s její činností čtenáře podrobně seznámil, včetně zveřejnění výňatků z úvodních projevů a plného znění *Provisorního statutu* školy, *Duch novin* 1928:115–121, a dále pak činnost školy sledoval, např. zařazováním informací o *Časopisu Svobodné školy politických nauk* do rubriky „Bibliografie“, viz *Duch novin* 1929:46 nebo referátem o činnosti školy v druhém roce jejího působení, *Duch novin* 1929:259n.). Vedle Oskara Buttera patřili k autorskému jádru *Duchu novin* právě I. A. Bláha, E. Chalupný, spolu s nimi také autoři, o nichž jsme se již zmínili výše, např. Karel Hoch či Alfred Fuchs, a dále například historiograf českého novinářství Josef Volf, sociolog Otakar Machotka a řada novinářských osobností (např. Karel Čapek či Jan Herben). Časopis vedle toho přinášel i celou řadu přeložených statí zahraničních autorů (Emil Dovifat, Max Weber ad.).

Pokud jde o podobu a strukturaci předpokládaného (a de facto *Duchem novin* ustavovaného) oboru, pak je pro toto zakladatelské období i v textech *Duchu novin* příznačné silné povědomí o praktickém – výchovném a osvětovém – významu takového oboru, o sepětí teorie a praxe, o tom, že obor je vymezen *„vědeckým výzkumem novinářství a praktickou službou novinářství“*. Dobový akademický historismus je velmi silný a pojetí sociální vědy jako vědy historické kruh *Duchu novin* plně akceptuje (hned do prvního čísla je zařazena stať Antonína Hartla *Potřeba dějin čsl. novinářství* a již od tohoto čísla také existuje rubrika „Historický koutek“), ale je místy oslabován poukazem na potřebu zkoumat noviny nejen jako projev *„dob minulých“*, ale také jako *„živý, stále měnlivý, stále, denně životu se přizpůsobující produkt moderní civilizace /.../ Jde o problémy speciální pro jeden národ, jde i o problémy universální, neboť noviny jsou produktem a zrcadlem universální civilizace“* (O. Butter v *Duch novin* 1928:2). V tomto duchu všiml si časopis nejen periodického tisku, ale i dalších, „nových“ médií – tedy filmu a rozhlasu (např. Václav Gutwirth ve stati *Rozhlas a noviny* v *Duch novin* 1928:50). Vlastnímu oboru, který by se měl studiu médií věnovat, pak časopis věnoval opakovanou pozornost a snažil se přispívat k jeho vymezení – v duchu dobového sociologického myšlení zdůrazňoval pojetí novinářství jako sociálního procesu: *„Věda o novinářství má tedy za zvláštní předmět proces, kterým prostředím působí na noviny, proces, kterým se toto působení v novinách přetváří co do podstaty a formy a prostředky, kterých užívají, i proces, kterým tento vliv se uplatňuje ve veřejnosti se svým hlavním účinkem – tvořením veřejného mínění“* (Hoch v *Duch novin* 1928:4). Sociolog I. A. Bláha se pokusil i o systematické zařazení takového vědního oboru do soustavy existujících věd a ponechává mu označení „žurnalistika“ chápe ho jako *„část sociologické disciplíny“* (Bláha, v *Duch novin* 1982:26, k Bláhově vymezení

oboru viz též Köpplová, Jiráček 2004). Na Bláhův příspěvek z prvního, lednového čísla navázal Otakar Machotka metodologickou rozvahou o způsobech studia novin v posledním, prosincovém čísle ročníku v příspěvku nazvaném *K sociologickému studiu novin*. Machotka zdůraznil jako hlavní přínos proponovaného nového oboru celostní přístup ke studiu novin („...sociologie musí se dívat na svůj předmět a tedy i na noviny z hlediska celé společnosti...“, *Duch novin* 1928:277) a požaduje studium zpravodajství (a to zvláště vliv jeho rychlosti na společnost), psychologický vliv novin směrem k homogenizaci („jednocující význam jejich na duševní život jednotlivců“, *Duch novin* 1928:278). Diskuse o povaze, vymezení a poslání oboru byla v listu přítomna po celou dobu jeho existence, a to jak implicitně v různých tematicky zaměřených příspěvcích (např. v četných textech věnujících se roli a využití novin ve vzdělávání a předjímající tak pozdější rozvoj mediální výchovy, viz především Butterova výzva k diskusi v článku *Noviny do škol!*, *Duch novin* 1930:1, ale také např. výklad K. Velemínského *Škola a noviny*, *Duch novin* 1930:111n.), tak adresně ve statích metateoretického a metodologického charakteru (v dubnovém čísle 1930 vyšla úvaha *Věda o novinách* Stephena Valota, tehdejšího generálního sekretáře mezinárodní federace novinářů a představitele pařížské Collège Libre des Sciences sociales, *Duch novin* 1930:109). Diskusi o povaze, vymezení a strukturaci oboru svým způsobem uzavírá Oskar Butter v posledním čísle posledního ročníku textem *Pokusy o soustavu vědy o novinách* vycházejícím především z práce rakouského autora Emila Löbla *Kultur und Presse* z roku 1903, v níž se autor pokouší jako jeden z prvních o systematický a kritický výklad moderní novinovědy jako samostatného vědního oboru (*Duch novin* 1931:291n.).

Na okraj našeho textu, zaměřeného především na české odborné texty a časopisy, předcházející dalšímu rozvoji odborné reflexe médií především v 60. letech 20. století, bychom neměli opomenout rozhlasové časopisy *Radiojournal* (vycházel od roku 1922 a v roce 1938 byl přejmenován na *Náš rozhlas*) a časopis *Svět mluví...* (vycházel dvakrát měsíčně v letech 1932 až 1937 s podtitulem „časopis posluchačů rozhlasu, milovníků gramofonové desky a přátel dobrého filmu“.

Závěr

Základním posláním tohoto příspěvku bylo připomenout některé souvislosti ustavování odborného zájmu o média jako součásti formování a proměn českého humanitně a sociálněvědního studia v meziválečném období se zvláštním důrazem na konstitutivní úlohu časopisu *Duch novin*, který vycházel v letech 1928 až 1931. Nešlo přitom o to, popsat a vyložit obsah titulu v úplnosti, nýbrž připomenout, že časopis byl výrazem již zformované a rozvíjející se vědy o novinách. Představoval především platformu, která dokázala přitáhnout a soustředit velkou část těch, kteří se v meziválečném období o studium novin zajímali. V té době již existovaly podmínky pro rozvoj novinovědního oboru – kurzy, které ho ustavovaly bylo možné najít v seznamech univerzitních přednášek, existovala knižní produkce vědecké, kritické i publicistické povahy tematicky zaměřená na média a ustavovalo se novinářské vzdělávání a v jeho rámci existovaly kurzy věnující se médiím. Na přelomu 20. a 30. let

20. století tak nacházíme slibně nastavené podmínky pro ustavení tradice studia médií v českém prostředí odpovídající úrovni doby. Další vývoj bohužel nedovolil, aby se tato tradice ustavila.

Literatura

- BAUDRILLARD, Henri: *Publicistes modernes*. Paris: Didier&Co, 1862.
- BERNAYS, Edward L.: *Crystallizing Public Opinion*. Kes-singer Publishing, LLC 1923.
- BUTTER, Oskar: *Noviny a zahraniční politika*. Praha: Vydavatelství Ducha novin, 1929.
- ČAPEK, Karel: *Marsyas. Jak se co dělá*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA: *Sv. VII Písemnictví*. Praha: Bohumil Janda „Sfinx“ (Pod protektorátem Masarykovy Akademie práce), 1933.
- DUCH NOVIN. ročníky 1929, 1930, 1931, 1932.
- FUCHS, Alfred: *Zákulisí novin*. Praha: V. Petr, 1931.
- HOCH, Karel: *Noviny*. Praha: F. Topič, 1913.
- CHÁB, Václav: *Jak se dělají noviny. Samozřejmě pravdy a praktické rady*. Praha: Svaz národního osvobození, 1932.
- JIRÁK, Jan: *Mediální gramotnost jako kompetence svého druhu*. In: Dopita, M., Staněk, A. (eds.): *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturní společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, S.177-186.
- JIRÁK, Jan, KÖPPOVÁ, Barbara: *Kontury vývoje vzdělávání českých novinářů*. Dějiny a společnost, 1995, 5. s.10n.
- JIRÁK, Jan, KÖPPOVÁ, Barbara: *K vývoji novinářského povolání*. In: Acta Musei Nationalis Pragae, Řada C – Literární historie, Svazek LI (2006), číslo 1–4, ISSN 0036-5351, s. 19-27.
- KOPECKÝ, Rudolf: *Noviny a novináři*. Praha: Nakladatelství Volné Myšlenky, 1927.
- KÖPPOVÁ, Barbara, JIRÁK, Jan: *Moderní východiska českého myšlení o médiích: příspěvek k vývoji českého metamediálního diskurzu*. In: KONČELÍK, J. et al. *Rozvoj české společnosti v Evropské unii III*. Praha: matfyzpress, 2004, s. 47-58.
- KOUDELKA, Jaroslav: *Noviny, co jsou a jak se dělají*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1932.
- LASSWELL, Harold Dwight: *Propaganda Technique in the World War*. Cambridge and London: M.I.T. Press.
- LIPPMANN, Walter: *Public Opinion*. Free Press: New York. 1965 (1. vyd. 1922, 1. obnovené vyd. 1949).
- MASARYK, Tomáš G.: *Versuch einer concreten Logik*. Wien : Konegen 1887.
- MEAD, George Herbert: *Mind, Self and Society: From the Standpoint of Social Behaviorist*. Chicago: University Press 1997.
- MOTT, Frank Luther: *The History of American Magazines*. 1938.
- THOMAS, Isaiah, MCCORISON, Marcus. A: *The History of printing in America: With a Biography of Printers and an Account of Newspapers*. New York: Weathervane 1970 (1. vydání 1810).